

Rued Langgaard: Symfoni nr. 13 *Undertro* (BVN 319)

Kritisk førsteudgave ved Ole Ugilt Jensen

Forord om værket

Om symfoni nr. 13

Symfonien blev påbegyndt i Ribe i september 1946, altså umiddelbart efter afslutningen af symfoni nr. 12.¹ En stor del af værket er dog baseret på ældre materiale og skitser fra de umiddelbart foregående år, som dels var tiltænkt andre værker, dels måske en kommende symfoni. De kompositionsår, der nævnes, er 1925, 1926-28, 1943, 1945, 1946. Man kan med nogen ret kalde den rapsodisk konciperede, énsatsede symfoni for et 'opsamlingsværk'.

Symfonien tager afsæt i åbningsmotivet fra Langgaards symfoni nr. 7 (1925). Motivet folder sig i denne nye sammenhæng ud som et regulært tema. Det opadspringende motiv er i øvrigt ikke Langgaards eget, men et lån fra forspillet til den uopførte opera *Lisette*, komponeret 1921 af Langgaards onkel, Axel Gade (1860-1921).²

Andante-afsnittet fra takt 145 til takt 296 blev oprindeligt komponeret 1926-28 som en sørgemarch tiltænkt symfoni nr. 8. Musikken mellem takt 677 og 740 er, i hvert fald for størstedelens vedkommende, baseret på skitser til en ufuldført *Ouverture i B-dur* fra december 1943.³ Også de substantielle passager, der ligger mellem takt 407 og 572, hidrører fra tiden før symfoni nr. 13 tog form. Notationen blev nedfældet som én ubrudt skitse i 1945, men det fremgår ikke, hvilken sammenhæng, Langgaard oprindeligt har forestillet sig, at denne musik skulle indgå i. En del af symfonien kendes ikke i skitseform; det gælder eksempelvis 'sidedemagruppen', takt 68 til 136 (med senere gentagelser). Et eksakt kompositionstidspunkt for denne del af værket kan således ikke angives.

Partituret bærer på første nodeside dateringen 12. februar 1947, og et halvt år senere var Langgaard nået til vejs ende med manuskriptet. Partituret blev afsluttet i Helsingborg den 16. juli, i "Villa Kullabo", Karl X Gustafs Gata 3, under komponistens sommerophold her hos svenske bekendte. På et skitseblad havde han tidligere noteret: "Det renskrevne Partitur skal engang sluttes i Hälsingborg!" Værkets oprindelige titel kendes ikke; nogle udaterede optegnelser fra skitseringsperioden rummer forskellige titelforslag, som alle er overstreget, med undtagelse af *Bertran de Born* (efter Ernst von der Reckes i 1873 opførte drama).⁴ Sammesteds findes også et ikke udstreget mottoforslag, nemlig mundheldet: "Tænk kun på de lykkelige timer".⁵

Det var måske musikkens klare referencer til Bournonville-tidens balletmusik, der inspirerede Langgaard til at udtænke en synopsis til et "koreografisk arrangement" til symfonien. I 1947 indleverede han denne balletidé til Det Kongelige Teater med titlen *Blomsterfesten i Ribe, Ballet over Ribe-Folkeviser*. Som ballettens forspil tjente satsen *Ribe Domkirke* fra symfoni nr. 9. Teatret viste dog ikke interesse for forslaget.⁶

I marts 1948 indsendte Langgaard symfonien (tillige med symfoni nr. 14) som programforslag til Statsradiofonien under titlen *Skyggestrøm*. En opførelse blev afslået, og begge partiturer blev i begyndelsen af juni 1948 returneret til komponisten, som dog et par dage efter indsendte dem igen, men nu som ét værk, symfonien *Naar Dagen begynder* (betegnet "Grand Symfoni" nr. 13). Værkets første del omfattede den nuværende symfoni nr. 14, sats 2-7, mens anden del var identisk med symfoni nr. 13. Allerede 16. juni 1948 returnerede Statsradiofonien partituret til Langgaard (der var bosat i Ribe), men komponisten nægtede modtagelse, hvorefter manuskriptet gik tilbage til afsenderen og blev anbragt i radioens nodebibliotek.⁷

I notater og breve findes enkelte udsagn om denne store symfoni nr. 13. I 1948 meddeler komponisten således, at værkets motto er: "Kæmpernes Harme har Dybet begravet, Æren dog stiger som Sol af Havet!" – hvilket er indskriften på Niels Juel-statuen i Holmens Kanal, København.⁸ I en notat fra begyndelsen af 1949 anføres et motto fra *Dyvekes Viser* af Holger Drachmann: "De Klokker ringer til Ottengang, nu bliver Dagen saa lang".⁹

Den 2. december 1949 bad Langgaard om at få partituret igen, men allerede tre dage senere lå manuskriptet atter på Statsradiofoniens bord, nu med titlen *Det Skønne*. Kilderne viser, at var tale om en ny redaktion udvidet med en *Prolog med Kor*, identisk med den nuværende første sats af symfoni nr. 14, og en ultrakort *Epilog* på 16 takter med titlen *Punktum*.¹⁰ Det 244 sider store partitur endte i nodebiblioteket, hvor det befandt sig indtil januar 1951, bortset fra at det i marts 1950 var det en kort tur omkring Ribe, inden Langgaard atter sendte manuskriptet tilbage til radioen – denne gang uden epilogen.¹¹ Også fra denne senere fase findes forskellige udsagn fra komponisten om værket. En af kilderne har som motto følgende strofe af Johannes Jørgensen:

*Grøn staar en Kyst bag Horisontens Bryn -
den, som led Skibbrud, Kysten faar at skue.
Naar alt er mistet, stiger den af Havet
som Sol, naar Solen er begravet.*¹²

Og den 7. september 1950 skrev Langgaard følgende til radioen: "Min 13 Symfoni er noget for sig selv og noget virkeligt 'skønt', den handler om 'Hverdag efter Døden'". Nogle måneder senere omtalte han den med titlen *Exvandring*.¹³

I januar 1951 fik Langgaard manuskriptet tilbage fra radioens nodebibliotek, hvorefter han splittede værket op, således at symfoni nr. 13 genopstod i sin oprindelige form, mens symfoni nr. 14 fik sin endelige form med den indledende korfanfare.¹⁴ Begge partiturer gik endnu engang af sted til Statsradiofonien som programforslag. Nr. 14 var omkring Ribe en sidste gang, men ellers henlå de to manuskripter i nodearkivet indtil 1965.

Manuskriptet til symfoni nr. 13 er, som det foreligger i dag, præget af de relationer, det tidligere indgik i. Omslaget bærer således den delvis udraderede, delvis overstregede påskrift *II Del / Dagen*, ligesom manuskriptet til slut, efter sidste takt, er forsynet med påskriften *Straks videre* (nemlig til epilogen *Punktum*).

Et titelblad med titlen *Undertro* savnes. Denne titel findes faktisk ikke nogetsteds i Langgaards håndskrift i de i dag kendte kilder, hverken i nodematerialet eller blandt optegnelser og breve. Et notat i komponistens hånd fra 1951 eller 52 er forsynet med en anden, nu udraderet titel, måske *Evighedens Sang* eller noget lignende, som er overskrevet med ordet *Undertro* i Rued Langgaards enke, Constance Langgaards håndskrift.¹⁵ I en liste fra 1954 over Langgaard-partiturer i Statsradiofoniens nodebibliotek anføres værket under titlen *Undertro*.¹⁶ Partituret blev i 1965 efter Constance Langgaards ønske anbragt på Det Kongelige Bibliotek, hvor det blev indbundet og forsynet med rygtitlen *Undertro*.

Det er ikke oplyst, hvordan titlen *Undertro* skal forstås, men det er indlysende, at der på en underfundig måde refereres til tallet 13, der jo traditionelt og med baggrund i nadvermåltidet skærtorsdag opfattes som et uheldssvangert tal, et tal, man undgår eller helt springer over. I titlen kan der ligge en art besværgelse, ligesom det er oplagt at tænke på *undertro* som et ordspil i forhold til *overtro*, også i relation til den uheldssvangre betydning af tallet 13.

Uropførelsen fandt sted med Århus Symfoniorkester den 12. oktober 1970 i Scalasalen, Århus. Dirigent var Per Dreier. – I 1992 udsendtes den første indspilning af symfonien i Artur Rubinstein filharmonikernes og Ilja Stupels fortolkning (The Complete Symphonies Vol. 7.) Danacord DACOCD 410).

Bendt Viinholt Nielsen, februar 2005

Noter

1. Dateringen "Paabegyndt Sept 1946 i Ribe" findes RLS 122,73 (symfoniens kilde C2).
2. *Lisette, Lystspil til Musik i 4 Akter. Motivet fra Carl Bernhard's "Gamle Minder". Teksten af Ingeborg Simesen. Musikken af Axel Gade. 1921.* – KB, Axel Gades Samling nr. 8 (partitur).
3. Notatet "Udkast til en Ouverture (B-dur). Dec. 1943" findes RLS 54,3, men denne kilde rummer ingen noder. Det formodes, at det nævnte udkast er identisk med de to skitseblade (dateret dec. 1943), som nu er anbragt som RLS 29,2.
4. Langgaard har bearbejdet Niels W. Gades ouverture til dramaet, jfr. BVN B17.
5. Kilde: RLS 122,73 (kilde B7 og C2)
6. Titel og synopsis findes dels under RLS 91,1a, dels RLS 29,6. RLs koncepter til breve til Det Kongelige Teater foreligger under RLS 139,25. Teatrets arkivalier angående denne sag findes i Rigsarkivet (ad censur 1947/48 nr. 11).
7. RLs korrespondance med Statsradiofonien findes i Danmarks Radios Arkiv, arkivæske nr. 78.
8. RL i brev til Statsradiofonien 24.8.1948 (DR's arkiv). Sidste linje i inskriptionen på statuen lyder: "som Sol over Havet".
9. Notat i Rued Langgaards privatarkiv, KB, Utilg. 554,4. Citatet stammer fra *Ranker og Roser*, Kbh. 1879, s. [89].
10. RLS 32,3 rummer en oversigt over alle værkets satser.
11. RL angiver RLS 30,1 sideantallet som 244, hvilket passer præcis med de satser, der nævnes i den i note 10 omtalte oversigt. – Epilogen blev snart inddraget i den såkaldte *Lille Storsymfoni*, der maj 1950 blev anbragt som sats 4 i *Søndagssonate* (BVN 393).
12. *Efterslæt*, Kbh. 1931, s. [19]. Slutningen af digtet *Landflygtighed*, opr. dog "som Solopgang..." i sidste vers. RL havde i 1932 sat digtet i musik (BVN 218).
13. RL til Statsradiofonien 13.12.1950.
14. RL havde faktisk en kort overgang i februar 1949 haft til hensigt at opsplitte den store trettende symfoni igen i symfoni nr. 13 og 14, men idéen blev ikke effektueret, eftersom partituret lå i Statsradiofoniens nodebibliotek.
15. Notat i Rued Langgaards privatarkiv, KB, Utilg. 554, 4.
16. Fra Statsradiofonien til Constance Langgaard 13.10.1954 (DR's arkiv).